



## QUẦN THỂ DANH THẮNG TRÀNG AN TRÊN ĐƯỜNG HƯỚNG TỚI DI SẢN THẾ GIỚI

NGUYỄN HUYỀN TRANG

**T**rải qua hàng triệu năm kiến tạo địa chất, tạo hóa đã ưu ái cho Ninh Bình một kì quan thiên nhiên tuyệt mỹ, sơn thủy hữu tình. Non nước Ninh Bình nên thơ lại nằm ở giữa đồng bằng Bắc Bộ và dải lãnh thổ miền Trung, nên từ ngàn xưa đã là nơi gặp gỡ giao thoa văn hóa của hai miền Bắc - Trung. Vùng đất này được chọn để xây dựng kinh đô đầu tiên của quốc gia Đại Việt sau khi dành được độc lập tự chủ vào thế kỉ X. Vào những thế kỉ tiếp theo và cho đến ngày nay, những lợi thế tự nhiên và truyền thống văn hóa của vùng đất Tràng An vẫn được người dân nơi đây tận dụng trong cuộc sống sinh hoạt thường ngày.

Vùng núi đá vôi Tràng An đã làm mê hoặc nhiều du khách không chỉ bởi cảnh quan thiên nhiên kì thú, với nhiều hang động và sông ngầm kỳ bí mà còn mang những dấu tích của con người chinh phục và sinh sống hòa đồng trong thời kì tiền sử được thể hiện qua những di chỉ khảo cổ đã tìm thấy trong quần thể danh thắng Tràng An. Những thung lũng khá bằng phẳng được vây quanh bởi những ngọn núi đá vôi, nhưng lại nối với nhau bằng hệ thống sông ngòi luồn lách qua những hang động ngầm, khiến cho Tràng An có phong cảnh đặc thù không nơi nào có được. Với những giá trị nổi bật về địa chất địa mạo và cảnh quan văn hóa, hiện nay quần thể danh thắng Tràng An đã hoàn thành xong hồ sơ lần thứ nhất đệ trình lên UNESCO xin công nhận là di sản thế giới theo tiêu chí hỗn hợp.

Quần thể danh thắng Tràng An có tổng diện tích hơn 10.000 ha, nằm trên địa bàn 18 xã,

phường, thuộc huyện Hoa Lư, Nho Quan, Gia Viễn, thị xã Tam Điệp và thành phố Ninh Bình. Bao gồm: khu du lịch sinh thái Tràng An, khu di tích lịch sử - văn hóa Cố đô Hoa Lư, khu danh thắng Tam Cốc - Bích Động và một phần khu rừng đặc dụng Hoa Lư. Tháng 5 năm 2012, khu di tích lịch sử và kiến trúc nghệ thuật Cố đô Hoa Lư và khu danh lam thắng cảnh Tràng An - Tam Cốc - Bích Động được công nhận là di tích quốc gia đặc biệt, hai khu vực này đều nằm trong vùng đề cử của di sản.

Quần thể này nằm ở rìa phía Nam của đồng bằng châu thổ sông Hồng, cách Thủ đô Hà Nội khoảng 90 km về phía Đông Nam. Đến với Tràng An sẽ mang lại cho du khách sự trải nghiệm vô cùng thú vị với cảnh sông nước uốn lượn bao quanh ôm trọn từng dãy núi đá vôi hùng vĩ. Khu du lịch sinh thái hang động Tràng An gắn liền với khu di tích cố đô Hoa Lư, về thăm khu sinh thái hang động Tràng An du khách được chiêm ngưỡng, khám phá lại hệ thống phòng thủ của Kinh đô Hoa Lư xưa. Năm 968, Đinh Bộ Lĩnh lên ngôi Hoàng đế đã lựa chọn Hoa Lư là vùng núi non hiểm trở để làm kinh đô. Tại đây, ông cho xây cung điện, đặt triều nghi, đắp thành, đào hào, dựa vào thế núi xây dựng các công trình phòng ngự kiên cố, trở thành một pháo đài hiểm trở, biệt lập với bên ngoài. Khi xây dựng các tường thành, vua Đinh Tiên Hoàng đã biết khai thác triệt để thiên nhiên để phục vụ cho con người, ông nối những dãy núi đá vôi với nhau bằng các tường thành nhân tạo để tạo nên một đô thành vững chãi. Khu hang động Tràng An thuộc dãy núi “Thành trì

Thiên tạo” của kinh đô Hoa Lư xưa, xung quanh nơi đây, núi bao bọc bốn phía, ẩn dưới mỗi ngọn núi là những hang động được thông với nhau bởi các thung nước, một nơi hết sức hiểm trở, tạo nên cho kinh đô Hoa Lư một thế phòng thủ vững chắc, những ngọn núi cao chính là những đài quan sát, những tường thành bảo vệ kinh đô Hoa Lư. Thời gian có thể làm huỷ hoại những công trình kiến trúc cung điện, đền, đài nhân tạo nhưng những tường thành núi đá này mãi mãi tồn tại, chính vì thế kinh đô Hoa Lư còn được gọi là “kinh đô Đá”.

Từ bến Tràng An, người lái đò duyên dáng khéo léo lái con thuyền nhỏ, nhẹ khua mái chèo sẽ đưa du khách trôi theo dòng Sào Khê, lướt êm, men theo các dãy núi đá vôi tuyệt mỹ. Theo một hành trình khép kín, du khách sẽ đi qua một quần thể hang động xuyên thủy bao gồm 51 hang động và 30 thung nước, hòa quyện cùng phong cảnh sông nước hữu tình là cuộc sống sinh hoạt thường ngày của con người sống trong khu vực quần thể này, khiến cho du khách như lạc vào chốn “bồng lai”, vừa mộc mạc giản dị nhưng không kém phần huyền bí. Trong một lần tới thăm Tràng An, ông Trần Lâm Biền - nhà nghiên cứu văn hóa truyền thống đã cảm nhận rằng: “Tràng An mang trong mình một vẻ đẹp thánh thiện như mảnh trời thiên quốc lạc xuống trần gian”. Tràng An là nơi gặp gỡ của đất trời, sông nước, cây cỏ, muông thú với con người, nơi thiên nhiên bao la hòa quyện với văn hóa tâm linh huyền ảo, nơi các giá trị di sản tự nhiên kỳ diệu, huyền bí và lòng lấy hội tụ làm nền tảng nuôi dưỡng các giá trị di sản văn hóa và là tài sản vô giá cho muôn đời sau. Những dãy núi đá vôi trải qua hàng triệu năm kiến tạo địa chất đã góp phần mang trong mình những giá trị văn hóa không thể chối cãi, đó là sự kết nối thiêng liêng giữa cha trời và mẹ đất, vùng đất này đã hút sinh lực của đất trời ban cho con người, nơi đây khí hậu ôn hòa và cuộc sống trù phú no ấm bình yên. Nhiều kiến trúc nghệ thuật trong khu vực quần thể đều mang tín ngưỡng dân tộc độc đáo, nổi bật là chùa Nhất Trụ hay một số họa tiết và hoa văn trang trí trong hai đền vua Đinh Tiên Hoàng và Lê Đại Hành.

Khu hang động Tràng An còn được ví như một “bảo tàng địa chất ngoài trời”. Toàn bộ khu vực Tràng An được bao bọc bởi các dãy núi đá

vôi hình cánh cung giữa vùng chiêm trũng ngập nước. Các nhà khảo cổ và địa chất khẳng định: khu hang động Tràng An - Hoa Lư xưa là một vùng biển cổ, cách ngày nay khoảng 251 triệu đến 200 triệu năm, qua quá trình vận động địa chất mà kiến tạo nên. Sau một thời gian nghiên cứu về Tràng An, GS. Paul R. Dingwall (chuyên gia của ICOMOS) đã kết luận rằng: “Sự kết hợp của các hoạt động tân kiến tạo, đứt gãy và vôi hóa mạnh trong điều kiện khí hậu nhiệt đới đã tạo ra một cảnh quan (tháp) kaster hoàn hảo”. Những khe nứt của sự vận động đó tạo ra các dòng chảy trong hang động đá vôi. Dưới chân các núi đá vôi, nhiều nơi có các hàm ếch, đó chính là dấu tích của biển tiến, biển thoái. Theo các nhà khoa học, các hang động karst nổi tiếng của vùng núi đá vôi Hoa Lư - Ninh Bình và phụ cận có cách đây nhiều ngàn năm là một “Hạ Long” ngày nay. Do đó, người ta gọi vùng núi đá vôi Hoa Lư - Ninh Bình là “Hạ Long trên cạn”. Trong hệ thống hang động karst đặc sắc nhất là loại hang nước nằm ngang, xuyên qua lòng các dãy núi lớn, thường xuyên ngập nước, những hang động này chuyển tải nước đối lưu chảy thông từ khe núi này đến khe núi khác thành một dòng nối liền giữa các thung với nhau.

PGS.TS. Nguyễn Khắc Sử (Viện Khảo cổ học) cho rằng, hệ thống các di tích khảo cổ khai quật được đã tạo ra nét riêng độc đáo làm nên giá trị nổi bật toàn cầu của hệ thống hang động tiền sử ở Tràng An. Đồng quan điểm với PGS. TS. Nguyễn Khắc Sử, TS. Ryan Rabett của Trung tâm Nghiên cứu Khảo cổ học, trường Đại học Cambridge, Vương quốc Anh cũng cho rằng: “Tràng An là một ví dụ rất độc đáo về lịch sử loài người, không chỉ đối với Việt Nam mà còn đối với khu vực, một sự kết hợp cả giá trị thiên nhiên và văn hóa”. Ông Richard Engelhardt (Chuyên gia tư vấn di sản thế giới và cựu cố vấn khu vực của UNESCO về văn hóa ở khu vực Châu Á Thái Bình Dương) nhận định rằng: “Tràng An có phong cảnh ngoạn mục và là nguồn cảm hứng cho nghệ thuật và thơ ca Việt Nam qua nhiều thế kỉ. Nó là một địa điểm tự nhiên nguyên sơ được bảo tồn tuyệt vời và toàn vẹn về tự nhiên. Tràng An là một phong cảnh văn hóa, nơi mà vẻ đẹp được tô điểm bằng các công trình của con người được lấy cảm hứng bởi những cảnh quan từ cuối thời kì tiền sử cho





tới ngày nay. Do đó mà nó có một số tiềm năng là di sản thế giới hỗn hợp”.

Những di chỉ khảo cổ được tìm thấy trong quần thể danh thắng Tràng An đã chứng minh việc sử dụng vùng núi đá vôi và biển của loài người trong quá trình tiến hóa, truyền thống cư trú liên tục của người tiền sử ở vùng karst đã nhiều lần bị biển xâm lấn và biến cải, thể hiện rõ rệt nhất quá trình tương tác và thích ứng của con người với môi trường tự nhiên đầy biến động. Trong quá trình đó, người tiền sử ở khu vực này đã biết cách chọn lọc, sử dụng đá vôi làm công cụ lao động - một nét văn hóa thuộc loại duy nhất trên thế giới, đồng thời cũng biết cách sử dụng đồ gốm thuộc loại sớm ở khu vực Đông Nam Á.

Càng đi sâu vào vùng đề cử di sản, hệ sinh thái nguyên sinh còn hoang sơ, nguyên vẹn hòa quyện với những hoạt động canh tác nông nghiệp truyền thống, bền vững của người dân địa phương - nghề trồng lúa nước. Những ai chưa từng tới Tràng An chắc hẳn sẽ phải ngạc nhiên đến ngỡ ngàng trước vẻ đẹp mộc mạc rất đời bình dị của phong cảnh cũng như con người ở nơi đây. Dọc theo con sông Ngô Đồng vào khu Tam Cốc - Bích Động sẽ thấy những cánh đồng lúa thơm ngát, thay đổi màu sắc theo mùa, trải đều suốt một dải uốn lượn quanh chân núi như một bức tranh ngẫu hứng đầy cảm xúc đã đủ để làm nên một kiệt tác của thiên nhiên mà tạo hóa đã ưu ái dành tặng cho quần thể danh thắng Tràng An. Sự trải nghiệm khi được hòa mình vào phong cảnh và cuộc sống bình dị của người dân nơi đây về không gian lẫn thời gian thật thú vị, chính sự mộc mạc giản dị cũng như lòng mến khách của người dân sẽ níu chân du khách không muốn rời xa.

Xứ sở vườn chim tại đất rừng Thung Nham nằm trong quần thể danh thắng Tràng An cũng là một điểm đến vô cùng hấp dẫn đối với du khách. Giữa bạt ngàn cây xanh, có các loại keo, sưa, trầm, tới cây ruối nghìn năm tuổi mọc trên đá vẫn giữ nguyên được vẻ đẹp hoang sơ. Vào thời khắc hoàng hôn xuống, chim lượn đậu trắng cả cánh rừng, có cả những loài quý hiếm, như: đại bàng, bạch hạc... Nắng chiều yếu dần cũng là lúc những đàn chim (khoảng 8 loài) đi kiếm ăn từ miền biển và các huyện lân cận bay về, sà xuống cánh rừng xanh mướt, tạo nên âm

thanh muôn điệu và sắc màu lung linh như lạc vào thế giới cổ tích. Thích nhất là lúc đại bàng xuất hiện ở Thung Nham, còn bạch hạc như cõng bóng đêm tĩnh lặng về. Người xưa đã từng ví rằng: “thứ nhất hạc về, thứ nhì nghề mới”, bởi được chứng kiến bạch hạc bay về đậu trên vùng đất lành sẽ mang may mắn đến cho mọi người.

Về với Tràng An - Ninh Bình là về với khu văn hóa tâm linh của người Việt. Du khách không chỉ được thưởng ngoạn những cảnh đẹp thiên nhiên mà còn được đến thăm và cầu may tại nhiều đền, chùa linh thiêng được nằm xen lẫn trên các dãy núi đá vôi trong quần thể như: đền thờ vua Đinh - Lê, đền Nội Lâm, đền Thái Vi, chùa Bích Động và nhiều di tích khác...

Ngôi đền Nội Lâm hay còn gọi là đền Trần, nằm sâu trong vùng đề cử di sản, là một di tích linh thiêng nằm trên đỉnh núi cao. Đường lên đền khá xa và dốc, nhưng càng lên cao lại càng được mãn nhãn với cảnh quan đất trời và không khí trong lành dịu mát. Tương truyền, đền Trần do vua Đinh Tiên Hoàng xây dựng cùng thời với đền Hùng (Phú Thọ). Sau này, vua Trần Thái Tông (1218 - 1277) về đây lập hành cung Vũ Lâm, tiếp tục cải tạo bề thế hơn, nên được gọi là đền Trần. Đền Trần là nơi thờ thần Quý Minh<sup>1</sup>, vị thần trấn giữ cửa ải phía Nam thành Hoa Lư. Hàng năm cứ vào ngày 18 tháng 3 (Âm lịch), du khách thập phương lại nô nức về dự lễ hội đền Trần và văn cảnh Tràng An. Ngôi đền được làm toàn bộ từ đá, được chạm khắc tinh xảo, trên các hàng cột với những họa tiết hoa văn vẫn còn nguyên vẹn, mềm mại như xưa, như hình tượng tứ linh được chạm khắc bong kênh và chạm lộng, có chỗ nổi cao đến 10 phân, với nét tinh tế, uyển chuyển, sống động lạ thường. Đây là một công trình kiến trúc có hồn và là tinh hoa của nghệ thuật kiến trúc dân gian thời bấy giờ.

Theo các nhà sử học, Tràng An gắn liền với những giá trị lịch sử - văn hóa của vùng đất Cổ đô Hoa Lư. Sử cũ cho biết, năm 968, sau khi dẹp loạn 12 sứ quân, thống nhất đất nước, Đinh Tiên Hoàng lên ngôi hoàng đế, đóng đô tại Hoa Lư và đặt tên nước là Đại Cồ Việt. Từ năm 968 đến năm 1009, có 6 vị vua thuộc triều đại Đinh, Lê, Lý đóng đô tại đây. Năm 1010, vua Lý Thái Tổ dời kinh đô từ Hoa Lư về Thăng Long, kể từ đó Hoa Lư trở thành cổ đô. Để tưởng nhớ công ơn của vua Đinh Tiên Hoàng và Lê Đại Hành



Đường vào Tràng An - Ảnh: Tác giả

nhân dân Hoa Lư đã xây dựng đền thờ. Đền Đinh Tiên Hoàng ở phía Nam đền Lê Đại Hành. Người ta tin rằng, hai ngôi đền đều được xây dựng trên nền cung điện chính của kinh đô Hoa Lư xưa. Về kiến trúc 2 đền Đinh - Lê đều mang kiểu kiến trúc cung điện. Tuy nhiên, đền vua Lê quy mô nhỏ hơn đền vua Đinh. Nét độc đáo ở đền thờ vua Lê Đại Hành là nghệ thuật chạm gỗ thế kỷ XVII, đặc biệt là hệ thống tượng đã đạt đến trình độ điêu luyện, tinh xảo. Đền vua Đinh lại có tính độc đáo ở sập rồng, các nhà nghiên cứu cho rằng, sập rồng đặc biệt đẹp sau những cơn mưa mùa hạ. Mặt sập loang loáng nước, như con rồng đang vẩy đập để bay lên chín tầng mây. Hai sập đá ở hai đền Đinh - Lê có chạm hình rồng trên mặt sập, tạo hình tuy có khác nhau về phong cách nhưng đều giống nhau trong cách tạo đường diềm bao bốn bên để không cho nước mưa thoát ra, nên hễ có mưa là rồng gặp nước như được thỏa ước mong vùng vẫy.

Vùng đất Tràng An với thiên nhiên vẫn giữ

được vẻ nguyên sơ, yên bình và con người mang vẻ đẹp truyền thống bình dị mến khách. Trên con đường xác định quần thể danh thắng Tràng An là di sản đề cử theo tiêu chí hỗn hợp giữa thiên nhiên và văn hóa, các nhà khoa học và quản lý di sản đã và đang xác định rõ các yếu tố tác động tới di sản, đề xuất các giải pháp giữ gìn và phát huy tối đa các giá trị nổi bật toàn cầu nhằm phát triển bền vững cho khu di sản này./.

N.H.T

**Chú thích:**

1- Quý Minh là một vị thần của núi Tản (gồm: Tản Viên, Cao Sơn, Quý Minh). Sự tích ngài từ biển vào là một giả thiết làm việc cho rằng, Ngài thuộc hệ Nam đảo. Hiện tượng phổ biến thờ Quý Minh ở Ninh Bình, phần nào cho chúng ta tin hơn vào giả thiết này.

**Tài liệu tham khảo:**

- 1- Lê Đăng Bật (2004), *Di tích danh thắng Hoa Lư - Ninh Bình*, Nxb. Văn hóa dân tộc.
- 2- Nguyễn Tử Mẫn (2001), *Ninh Bình toàn tỉnh địa chí khảo biên*, Nxb. Chính trị quốc gia, H.
- 3- Tài liệu Hội thảo “Xác định giá trị nổi bật toàn cầu của Quần thể danh thắng Tràng An” (2012), Ninh Bình.
- 4- Paul Dingwall (2012), *Tổng hợp Báo cáo tư vấn*, Ninh Bình.